

МАРКЕТИНГ І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 338.512:[338.45:637.1]

Котикова О.І.,
д.е.н., професор, завідувача кафедрою економіки підприємств
 Ярошенко Р.І.,
магістр¹
 Зеленько А.В.,
магістр¹
Миколаївського національного аграрного університету

СОБІВАРТІСТЬ У СИСТЕМІ ЧИННИКІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

Kotykova O.I.,
*dr.sc.(econ.), professor, head at the
 department of business economics*
 Yaroshenko R.I.,
master
 Zelenko A.V.,
master
Mykolayiv National Agrarian University

COST IN THE SYSTEM OF FACTORS OF COMPETITIVE PRODUCTION OF CROP PRODUCTS

Постановка проблеми. Проблема підвищення конкурентоспроможності є однією з найбільш гострих і актуальних для аграрного сектора економіки України. Особливого значення вона набуває з вступом України до СОТ. Зниження торговельних бар'єрів загострить конкуренцію між вітчизняною та імпортованою продукцією як на внутрішньому, так і на світових продовольчих ринках.

Як відомо, конкурентна боротьба реалізується через механізм цінкових та якісних переваг. Обидва ці фактори тісно пов'язані з собівартістю продукції, оскільки повною мірою залежать від виробничих витрат, особливо в сільськогосподарській галузі. Відтак, важливим напрямом підтримання конкурентних позицій вітчизняних сільськогосподарських виробників є скорочення витрат і зниження собівартості продукції. Зважаючи на те, що основним видом експортованої сільськогосподарської продукції є продукція галузі рослинництва, дослідження досягнутого рівня собівартості продукції рослинництва набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання удосконалення управління витратами і собівартістю в сільському господарстві присвячені праці В.Г. Андрійчука [1], І.В. Охріменка [2], М.О. Лищенко [3] та ін.

Наукові основи конкуренції та конкурентоспроможності підприємств були закладені такими вітчизняними і зарубіжними авторами, як Г.Л. Азоев [4], В.Л. Дикань [5], І.З. Должанський [6], О.І. Драган [7], А.М. Железняк [8], В.М. Трегобчук [9], М. Портер [10], Р.А. Фатхутдінов [11], О.О. Школьній [12] та ін.

З метою обґрунтування напрямів зниження рівня собівартості продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах необхідним є аналіз її сучасного рівня собівартості, що вимагає подальшого поглиблення наукових досліджень методики визначення рівня конкурентоспроможності продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах та проведення відповідних досліджень.

¹ Науковий керівник: Котикова О.І. – д-р екон. наук, професор

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасного рівня собівартості продукції галузі рослинництва в сільськогосподарських підприємствах на регіональному рівні за запропонованою методикою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведений огляд економічної літератури показав, що на сьогоднішній день відсутня єдина методика оцінки конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору. Оскільки, як вже зазначалось раніше, на даному етапі для вітчизняних сільськогосподарських виробників собівартість продукції є визначальним чинником її конкурентоспроможності, пропонуємо проводити дослідження рівня конкурентоспроможності виробництва продукції галузі рослинництва за двома напрямками:

1) аналіз витрат на виробництво продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах за елементами в цілому по галузі та у розрізі окремих видів сільськогосподарських культур;

2) застосування індикативного методу рейтингової оцінки та порівняння регіонів на основі окремих та загального індексу конкурентоспроможності.

Як додаткові показники виступають порівняльний рівень собівартості продукції, ціна її реалізації. Такий тандем зрозумілий, оскільки ціна впливає на прибуток, а на ціну, в свою чергу, впливає собівартість продукції.

По відношенню до витрат, здійснених сільськогосподарськими підприємствами Миколаївської області, витрати на виробництво продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району складають 5,6 % (268,3 млн грн) з незначними коливаннями у розрізі елементів витрат, за винятком витрат на паливо, частка яких по району від загальної суми по області склала 69,5 % (табл. 1).

Таблиця 1

Витрати на виробництво продукції рослинництва за елементами у сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району у 2014 році

Показник	Миколаївська область		Жовтневий район			
	тис. грн	%	тис. грн	%	по відношенню до області	
					%	в. п.
Усього витрат	4773531,9	100,0	268340,2	100,0	5,6	х
Витрати на оплату праці	361350,1	7,6	28649,9	10,7	7,9	3,1
Відрахування на соціальні заходи	131619,1	2,8	10486,7	3,9	8,0	1,2
Амортизація	265364,3	5,6	14900,5	5,6	5,6	0,0
Інші витрати – усього	698374,5	14,6	27680,2	10,3	4,0	-4,3
у т. ч. орендна плата за:						
- земельні частки (паї)	537758,1	11,3	21484,7	8,0	4,0	-3,3
- майнові паї	396,7	0,0	8,3	0,0	2,1	0,0
Матеріальні витрати, які увійшли до собівартості продукції	3316823,9	69,5	186622,9	69,5	5,6	0,0
у т. ч.:						
- насіння і посадковий матеріал	583968,4	12,2	39344,6	14,7	6,7	2,4
- інша продукція сільського господарства	11098,9	0,2	565,0	0,2	5,1	0,0
- мінеральні добрива	672574,0	14,1	28293,0	10,5	4,2	-3,5
- нафтопродукти	816483,3	17,1	49381,1	18,4	6,0	1,3
- електроенергія	32845,0	0,7	1419,0	0,5	4,3	-0,2
- паливо	635,9	0,0	402,0	0,1	63,2	0,1
- запчастини, ремонт і будівельні матеріали для ремонту	334926,7	7,0	14844,0	5,5	4,4	-1,5
- оплата послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями, та інші матеріальні витрати	864291,7	18,1	52374,2	19,5	6,1	1,4

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

Отже, для підвищення рівня конкурентоспроможності, сільськогосподарським підприємствам Жовтневого району необхідно оптимізувати витрати на паливо та паливо-мастильні матеріали. Дану гіпотезу підтверджують отримані дані по структурі витрат на пшеницю та соняшник. Так, в структурі виробничих витрат пшениці в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району порівняно з

усередненими даними по Миколаївській області переважають витрати на насіння та посадковий матеріал (+2,9 в. п.) і витрати на нафтопродукти (+2,2 в. п.) (табл. 2).

Таблиця 2

Витрати на виробництво пшениці за елементами у сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району у 2014 році

Показник	Миколаївська область		Жовтневий район			
	тис. грн	%	тис. грн	%	по відношенню до області	
					%	в. п.
Витрати – всього	1118933,0	100,0	36467,9	100,0	3,3	х
у т. ч. прямі матеріальні витрати	717663,9	64,1	24629,8	67,5	3,4	3,4
з них: - насіння і посадковий матеріал	108585,5	9,7	4596,8	12,6	4,2	2,9
- мінеральні добрива	176037,1	15,7	3437,5	9,4	2,0	-6,3
- нафтопродукти	189452,5	16,9	6981,4	19,1	3,7	2,2
- оплата послуг і робіт сторонніх організацій	103139,6	9,2	3397,3	9,3	3,3	0,1
- решта матеріальних витрат	140449,2	12,6	6216,8	17,0	4,4	4,5
прямі витрати на оплату праці	64841,2	5,8	2021,1	5,5	3,1	-0,3
інші прямі витрати та загальновиробничі витрати – всього	336428,3	30,1	9817,0	26,9	2,9	-3,1
з них: - амортизація необоротних активів	68788,3	6,1	1679,1	4,6	2,4	-1,5
- відрахування на соціальні заходи	23757,2	2,1	740,3	2,0	3,1	-0,1
- решта інших прямих та загальновиробничих витрат	243882,8	21,8	7397,6	20,3	3,0	-1,5

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

Аналогічними є встановлені показники по соняшнику: в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району порівняно з усередненими даними по Миколаївській області переважають витрати на нафтопродукти (+6,8 в. п.) (табл. 3).

Таблиця 3

Витрати на виробництво соняшнику за елементами у сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району у 2014 році

Показник	Миколаївська область		Жовтневий район			
	тис. грн	%	тис. грн	%	по відношенню до області	
					%	в. п.
Витрати – всього	1427224,0	100,0	38432,0	100,0	2,7	0,0
у т. ч. прямі матеріальні витрати	1058343,0	74,2	26588,8	69,2	2,5	-5,0
з них: - насіння і посадковий матеріал	208912,7	14,6	5404,1	14,1	2,6	-0,6
- мінеральні добрива	184765,4	12,9	4319,2	11,2	2,3	-1,7
- нафтопродукти	249833,6	17,5	9344,3	24,3	3,7	6,8
- оплата послуг і робіт сторонніх організацій	230354,1	16,1	3036,3	7,9	1,3	-8,2
- решта матеріальних витрат	184477,0	12,9	4484,9	11,7	2,4	-1,3
прямі витрати на оплату праці	64267,3	4,5	1822,2	4,7	2,8	0,2
інші прямі витрати та загальновиробничі витрати – всього	304614,3	21,3	10021,0	26,1	3,3	4,7
з них: - амортизація необоротних активів	72887,7	5,1	1745,7	4,5	2,4	-0,6
- відрахування на соціальні заходи	23589,5	1,7	671,2	1,7	2,8	0,1
- решта інших прямих та загальновиробничих витрат	208137,1	14,6	7604,1	19,8	3,7	5,2

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

Порівнюючи рівень конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств Жовтневого району з сільськогосподарськими підприємствами Миколаївської області, слід відзначити вищий його рівень за показником виробничої собівартості у 2014 році відносно усіх видів продукції рослинництва, за винятком кукурудзи на зерно та плодів (табл. 4, рис. 1).

Таблиця 4

Витрати на виробництво основних видів продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району у 2014 році

Культура	Виробнича собівартість, грн за 1 ц		Жовтневий район по відношенню до Миколаївської області, грн
	Миколаївська область	Жовтневий район	
Зернові та зернобобові – всього	129,64	111,81	-17,83
Пшениця	131,52	111,99	-19,53
Кукурудза на зерно	121,98	172,85	50,87
Зернові та зернобобові (без кукурудзи)	132,01	108,99	-23,02
Насіння соняшнику	254,07	168,34	-85,73
Цукрові буряки (фабричні)	47,93	23,51	-24,42
Картопля	121,69	95,00	-26,69
Овочі – всього	62,35	52,42	-9,93
Овочі відкритого ґрунту	62,30	52,42	-9,88
Плоди	297,34	452,83	155,49
Виноград	146,43	-	-

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

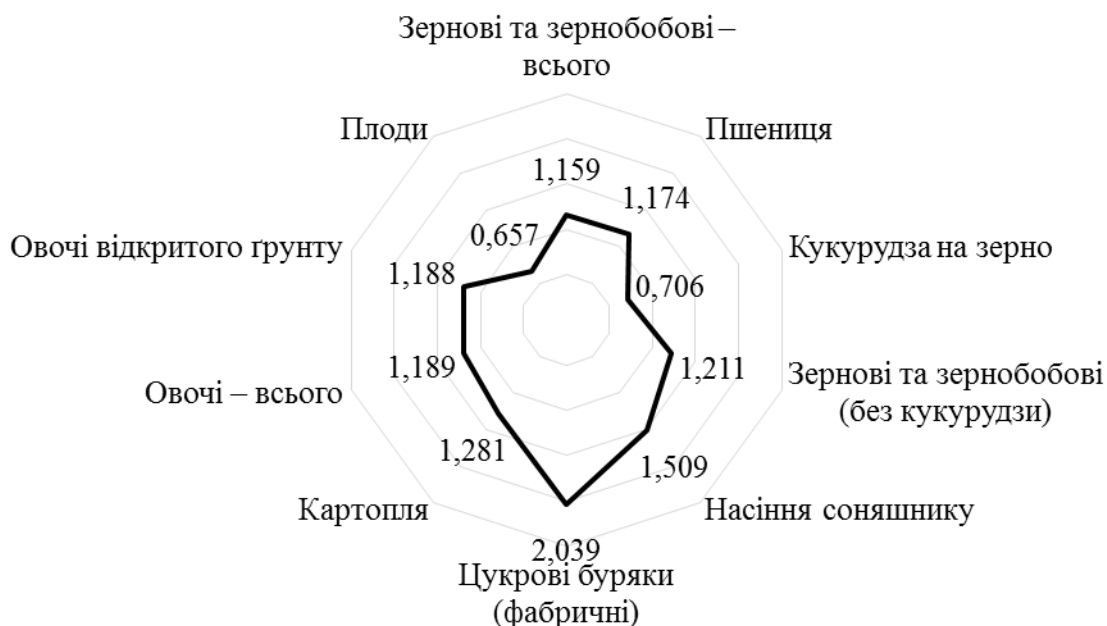

Рис. 1. Рівень конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств Жовтневого району за показником виробничої собівартості основних видів сільськогосподарських культур

Джерело: побудовано авторами

Інтегральний індекс конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств Жовтневого району ми визначали через порівняння з сільськогосподарськими підприємствами інших районів Миколаївської області.

Для визначення інтегрального показника рівня конкурентоспроможності галузі рослинництва обрано три індикатори: повна собівартість, чистий дохід (виручка від реалізації) та рівень рентабельності продукції рослинництва (табл. 5).

Таблиця 5

**Вихідні дані для визначення рівня конкурентоспроможності галузі рослинництва
сільськогосподарських підприємств Жовтневого району у 2014 році**

Адміністративний район	Продукція рослинництва		
	Повна собівартість, тис. грн	Чистий дохід (виручка), тис. грн	Рівень рентабельності, %
Арбузинський	234589,8	365790,0	55,9
Баштанський	135179,5	175798,3	30,1
Березанський	180455,8	223873,1	24,1
Березнегуватський	119381,9	138715,1	16,2
Братський	149731,6	186309,6	24,4
Веселинівський	323185,0	418177,2	29,4
Вознесенський	313389,4	404331,4	29,0
Врадіївський	70546,7	91044,8	29,1
Доманівський	108680,1	141450,9	30,2
Єланецький	253723,7	322256,4	27,0
Жовтневий	281922,0	393432,8	39,6
Казанківський	142262,6	191899,3	34,9
Кривоозерський	184321,3	294594,6	59,8
Миколаївський	229750,9	279437,5	21,6
Новобузький	101427,4	144326,4	42,3
Новоодеський	137343,5	184374,6	34,2
Очаківський	164650,2	308294,1	87,2
Первомайський	364467,3	512727,3	40,7
Снігурівський	212844,2	338365,0	59,0

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

Через розрахунок індексів часткових та загального було визначено місце та рівень конкурентоспроможності галузі рослинництва сільськогосподарських підприємств Жовтневого району у 2014 році серед районів Миколаївської області (табл. 6).

Таблиця 6

**Рівень конкурентоспроможності галузі рослинництва сільськогосподарських
підприємств Жовтневого району у 2014 році**

Адміністративний район	Рівень конкурентоспроможності за показником:							
	повної собівартості		чистого доходу (виручкою)		рівня рентабельності		загальний	
	індекс	місце	індекс	місце	індекс	місце	індекс	місце
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Арбузинський	0,301	14	0,713	5	0,641	4	1,655	3
Баштанський	0,522	5	0,343	15	0,345	11	1,210	14
Березанський	0,391	10	0,437	11	0,276	17	1,104	16
Березнегуватський	0,591	4	0,271	18	0,186	19	1,048	18
Братський	0,471	8	0,363	13	0,280	16	1,114	15
Веселинівський	0,218	18	0,816	2	0,337	12	1,371	8
Вознесенський	0,225	17	0,789	3	0,333	14	1,347	9
Врадіївський	1,000	1	0,178	19	0,334	13	1,511	6
Доманівський	0,649	3	0,276	17	0,346	10	1,271	10
Єланецький	0,278	15	0,629	7	0,310	15	1,216	13
Жовтневий	0,250	16	0,767	4	0,454	7	1,471	7
Казанківський	0,496	7	0,374	12	0,400	8	1,270	11
Кривоозерський	0,383	11	0,575	9	0,686	2	1,644	5

продовження табл. 6

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Миколаївський	0,307	13	0,545	10	0,248	18	1,100	17
Новобузький	0,696	2	0,281	16	0,485	5	1,462	8
Новоодеський	0,514	6	0,360	14	0,392	9	1,266	12
Очаківський	0,428	9	0,601	8	1,000	1	2,029	1
Первомайський	0,194	19	1,000	1	0,467	6	1,661	4
Снігурівський	0,331	12	0,660	6	0,677	3	1,668	2

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

За отриманими даними сільськогосподарські підприємства Жовтневого району за інтегральним показником рівня конкурентоспроможності галузі рослинництва посідають 7-е місце серед 19 районів Миколаївської області. При цьому господарства Жовтневого району займають відповідно 16-е, 4-е та 7-е місця у рейтингу рівня конкурентоспроможності галузі рослинництва серед районів Миколаївської області за частковими індикаторами (відповідно: повна собівартість реалізованої продукції, чистий дохід (виручка від реалізації) та рівень рентабельності продукції рослинництва).

Для визначення інтегрального показника рівня конкурентоспроможності окремих видів продукції рослинницької галузі (сільськогосподарських культур та плодів) обрано п'ять індикаторів: кількість реалізованої продукції, повна собівартість, чистий дохід (виручка від реалізації), прибуток та рівень рентабельності продукції.

За отриманими даними сільськогосподарські підприємства Жовтневого району за інтегральним показником рівня конкурентоспроможності зернових та зернобобових культур посідають 4-е місце серед 19 районів Миколаївської області. При цьому господарства Жовтневого району займають відповідно 8, 10, 8, 5 та 4-е місця у рейтингу рівня конкурентоспроможності галузі серед районів Миколаївської області за частковими індикаторами (відповідно: кількість реалізованої продукції, повна собівартість, чистий дохід (виручка від реалізації), прибуток та рівень рентабельності продукції) (табл. 7).

Таблиця 7

Рівень конкурентоспроможності зернових та зернобобових культур сільськогосподарських підприємств Жовтневого району у 2014 році

Адміністративний район	Рівень конкурентоспроможності за показником:											
	кількості реалізованої продукції		повної собівартості		чистого доходу (виручкою)		прибутку		рівня рентабельності		загальний	
	індекс	місце	індекс	місце	індекс	місце	індекс	місце	індекс	місце	індекс	місце
Арбузинський	0,795	2	0,266	18	0,848	2	1,000	1	1,000	1	3,909	1
Баштанський	0,245	15	0,730	5	0,248	15	0,155	13	0,425	12	1,804	13
Березанський	0,341	10	0,448	13	0,362	10	0,106	19	0,179	18	1,436	19
Березнегуватський	0,233	16	0,724	6	0,235	16	0,104	18	0,283	16	1,579	18
Братський	0,252	14	0,693	7	0,249	14	0,120	17	0,312	14	1,625	16
Веселинівський	0,496	4	0,367	16	0,530	4	0,434	4	0,600	6	2,428	6
Вознесенський	0,397	6	0,437	14	0,392	6	0,179	11	0,292	15	1,696	15
Врадіївський	0,191	19	1,000	1	0,184	18	0,122	16	0,460	11	1,957	12
Доманівський	0,213	17	0,843	3	0,212	17	0,126	15	0,398	13	1,792	14
Єланецький	0,417	5	0,386	15	0,428	5	0,150	14	0,217	17	1,598	17
Жовтневий	0,371	8	0,570	10	0,375	8	0,396	5	0,850	4	2,562	4
Казанківський	0,286	12	0,630	9	0,302	12	0,230	10	0,544	9	1,993	11
Кривоозерський	0,693	3	0,330	17	0,659	3	0,719	3	0,890	2	3,291	3
Миколаївський	0,345	9	0,513	11	0,366	9	0,264	9	0,508	10	1,995	10
Новобузький	0,211	18	0,899	2	0,212	17	0,161	12	0,544	9	2,028	9
Новоодеський	0,381	7	0,507	12	0,377	7	0,291	6	0,554	8	2,110	8
Очаківський	0,255	13	0,798	4	0,270	13	0,289	7	0,867	3	2,479	5
Первомайський	1,000	1	0,194	19	1,000	1	0,806	2	0,587	7	3,587	2
Снігурівський	0,290	11	0,643	8	0,307	11	0,262	8	0,633	5	2,134	7

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

З метою визначення рівня конкурентоспроможності окремих видів продукції галузі рослинництва сільськогосподарських підприємств Жовтневого району у 2014 році відповідні розрахунки було проведено по соняшнику, ріпаку, овочах та плодах.

За отриманими даними сільськогосподарські підприємства Жовтневого району серед 19-и районів Миколаївської області за інтегральним показником рівня конкурентоспроможності відносно різних видів продукції галузі посідають різні місця. Зокрема:

1) по виробництву соняшнику – 4-е місце, при цьому господарства Жовтневого району займають відповідно 10, 6, 10, 6 та 1-е місця у рейтингу рівня конкурентоспроможності продукції серед районів Миколаївської області за частковими індикаторами (відповідно: кількість реалізованої продукції, повна собівартість, чистий дохід (виручка від реалізації), прибуток та рівень рентабельності продукції);

2) по виробництву ріпаку – 17-е місце, при цьому господарства Жовтневого району займають відповідно 15, 7, 14, 16 та 17-е місця у рейтингу рівня конкурентоспроможності продукції за частковими індикаторами;

3) по виробництву овочів – 1-е місце, при цьому господарства Жовтневого району займають відповідно 1, 5, 1, 1 та 3-е місця у рейтингу рівня конкурентоспроможності продукції за частковими індикаторами;

4) по виробництву плодів – 2-е місце, при цьому господарства Жовтневого району займають відповідно 4, 1, 4, 2 та 1-е місця у рейтингу рівня конкурентоспроможності продукції за частковими індикаторами.

Отже, у 2014 році сільськогосподарські підприємства Жовтневого району за інтегральним показником рівня конкурентоспроможності овочів та плодів посідають 1-е та 2-е місце серед 19 районів Миколаївської області (з відповідними індексами 3,156 та 2,687), що свідчить про високий рівень конкурентоспроможності даних видів продукції (рис. 2).

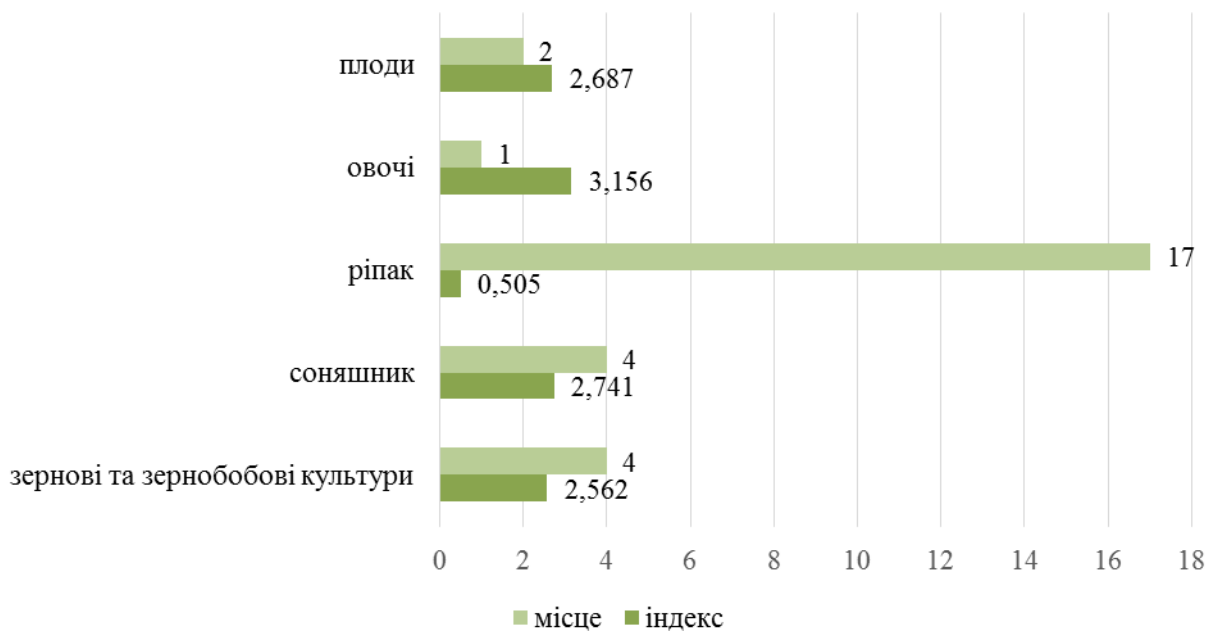

Рис. 2. Рівень конкурентоспроможності основних видів сільськогосподарських культур в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району за інтегральним показником

Джерело: побудовано авторами

Достатньо високим також слід вважати досягнутий рівень конкурентоспроможності зернових та зернобобових культур і соняшнику, за яким у рейтинговій таблиці господарства району посіли 4-е місце (з відповідними індексами 2,562 та 2,741). Очевидним є факт низького рівня конкурентоспроможності ріпаку (17-е місце за значенням індексу 0,505), вирощеного в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району у 2014 році.

Висновки та подальші дослідження. Запропонована методика дозволяє на основі аналізу витрат на виробництво продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах за елементами в цілому по галузі та у розрізі окремих видів сільськогосподарських культур встановити складові собівартості продукції, які знижують рівень її конкурентоспроможності.

Застосування індикативного методу рейтингової оцінки та порівняння регіонів на основі часткових та загального індексу конкурентоспроможності дозволяє визначити конкурентні види продукції на регіональному рівні, що дозволяє формувати ефективну стратегію розвитку сільського господарства на регіональному рівні.

Література

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 779 с.
2. Охріменко І.В. Витрати як фактор впливу на фінансові результати аграрних підприємств / І.В. Охріменко // Агросвіт. – 2011. – № 2. – С. 2-5.
3. Лищенко М.О. Теоретичні аспекти вивчення резервів скорочення собівартості та підвищення ефективності виробництва зерна [Електронний ресурс] / М.О. Лищенко // Ефективна економіка. – 2010. – № 2. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=126_102
4. Азоев Г.Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика / Г.Л. Азоев. – М. : Центр экономики и маркетинга, 1996. – 208 с.
5. Дикань В.Л. Обеспечение конкурентоустойчивости предприятия / В.Л. Дикань. – Х. : Основа, 1995. – 158 с.
6. Должанський І.З. Конкуреноспроможність підприємства / І.З. Должанський, Т.О. Загорна. – К. : Центр навч. літ., 2006. – 384 с.
7. Драган О.І. Управління конкурентоспроможністю підприємств : теоретичні аспекти : [монографія] / О.І. Драган. – К. : ДАККіМ, 2006. – 144 с.
8. Железняк А.М. Підвищення конкурентоспроможності молокопереробних підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 “Економіка та управління підприємствами” / А.М. Железняк. – Львів : ЛДАУ, 2007. – 20 с.
9. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках : наук. доп. / за ред. акад. УААН В. М. Трегобчука, чл.-кор. УААН Б. Й. Пасхавера. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 260 с.
10. Портер М. Конкуренция / М. Портер. – М. : Изд. дом “Вильямс”, 2001. – 495 с.
11. Фатхутдинов Р.А. Конкуреноспособность: экономика, стратегия, управление / Р.А. Фатхутдинов. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 311 с.
12. Школьній О.О. Організаційно-економічні механізми управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств : [монографія] / О.О. Школьній. – Умань : Вид-во Уманського ДАУ, 2007. – 308 с.

References

1. Andriichuk, V.H. (2013), *Ekonomika pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu: pidruchnyk* [The economy of agricultural enterprises], textbook, Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine, 779 p.
2. Okhrimenko, I.V. (2011), "Costs as a factor of influence on the financial results of agricultural enterprises", *Ahrosvit*, no. 2, pp. 2-5.
3. Lyshenko, M.O. (2010), "Theoretical Aspects of reserves reduce the cost and increase the efficiency of grain", available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=126_102 (access date June 17, 2016).
4. Azoyev, G.L. (1996), *Konkurentsya: analiz, strategiya i praktyka* [Competition: Analysis, Strategy and Practice], Tsentr ekonomiki i marketinga, Moscow, Russia, 208 p.
5. Dikan, V.L. (1995), *Obespecheniye konkurentoustoychivosti predpriyatiya* [Provision competition Stability enterprise], Osнова, Kharkov, Ukraine, 158 p.
6. Dolzhanskiy, I.Z. (2006), *Konkurentospromozhnist pidpriyemstva* [Competitiveness management], Tsentr navch. lit., Kyiv, Ukraine, 384 p.
7. Drahan, O.I. (2006), *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriyemstv : teoretychni aspekty* [Competitiveness of enterprises: theoretical aspects], monograph, DAKKKiM, Kyiv, Ukraine, 144 p.
8. Zhelezniak, A.M. (2007), "Increase of milk-processing enterprises' competitiveness", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Lviv State Agrarian University, Lviv, Ukraine, 20 p.
9. Trehobchuk, V.M. and Paskhaver, B.Y. (2007), *Zabezpechennia konkurentospromozhnosti ahrarynoho sektora ekonomiky Ukrainy na vnutrishnomu i zovnishnomu rynkakh* [Ensuring the competitiveness of the agricultural sector of Ukraine for domestic and foreign markets], science. ext., Institute of Economics and prognosuv, Kyiv, Ukraine, 260 p.
10. Porter, M. (2001), *Konkurentsya* [Competition], Izd. dom "Vyliams", Moscow, Russia, 495 p.
11. Fatkhutdinov, R.A. (2000), *Konkurentospobnost: ekonomika, strategiya, upravleniye* [Competitiveness: Economy, Strategy, Management], INFRA-M, Moscow, Russia, 311 p.
12. Shkolnyi, O. O. (2007), *Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy upravlinnia konkurentospromozhnistiu ahrarykh pidpriyemstv* [Organizational and economic mechanism of competitive agricultural enterprises], monograph, Vyd-vo Umanskoho DAU, Uman, Ukraine, 308 p.